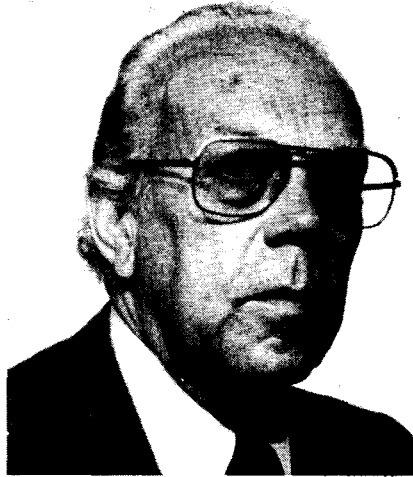

Investeren in consumptie

Als er één ding aanleiding kan geven tot boeiende, maar ook wel eens wat verwarrende discussies, dan is het wel de rol die de loonshoogte kan spelen in het economisch herstel. Sinds Henry Ford er de aandacht op vestigde dat lonen een belangrijke rol spelen bij de afzet van industrieproducten is het niet meer zo vanzelfsprekend dat loonsverlaging zou kunnen leiden tot economisch herstel. Men kan deze stelling trouwens, zoals in de politieke discussie blijkt, uitbreiden tot de sociale uitkeringen. Henry Ford gaf het startsein voor de eeuw van de massaconsumptie, die we met het model „T” binnenreden.

Weinigen zullen thans echter zover gaan dat zij een pleidooi zouden willen voeren voor een forse loonsverhoging als de weg uit het moeras. In die zin kan men zeggen dat de tijd van Henry Ford voorbij is: de consumptieverhogende effecten van een loonsverhoging zouden te niet worden gedaan door de gevolgen van diezelfde loonsverhoging voor de relatie van onze economie met het buitenland: verminderde uitvoer en een vergrote rol van de invoer binnen onze nationale consumptie. De discussie beperkt zich daarom veeleer tot de vraag of het zin heeft de lonen te verlagen als middel om er door uitvoervergroting weer bovenop te komen. Loonsverhoging wordt weinig gepropageerd, al wordt de mogelijkheid van loonsverhoging wel door vakverenigingen gebruikt als stok achter de deur in onderhandelingen over andere zaken, zoals uiteraard met name arbeidstijdverkorting. In dezelfde zin kunnen ook werkgevers trachten met een loonsverhoging arbeidstijdverkorting af te kopen. Dit is niet de tijd voor loonsverhogingen, lijkt mij. Maar is het wel de tijd voor loonsverlaging? Ik las een interessant pleidooi tegen loonsverlaging als instrument, dat ik hierbij graag doorgeef.

Aglietta en Brender komen met een visie op de relatie tussen lonen, massaconsumptie en economische ontwikkeling, die deel uitmaakt van een beschouwing over de toenemende rol van gesalarieerden in onze samenleving en de gevolgen daarvan voor het consumptiepatroon 1). Zij brengen de these naar voren dat wij leven in een „salaria-

le” maatschappij („une société salariale”), een maatschappij gekenmerkt door de groei van een brede groepering werknemers, die afhankelijk is van een salaris. Zij zien in de afgelopen jaren een ontwikkeling van de vroegere ongedifferentieerde arbeidersmassa naar een sterk gedifferentieerde werknemersgroepering met een zeer verschillende mate van welstand.

Stond in de „société bourgeoise” de rijke bourgeoisie tegenover alle anderen, de grote laag van de spaarzaamelijk beloonde werknemers, in de „société salariale” is er niet meer de allesbeheersende tegenstelling tussen de toonaangevende bourgeoisie en de massa van de arbeiders. Thans bepaalt de sterke differentiatie van vele groepen gesalarieerden het patroon van onze samenleving. Het levensritme van de gesalarieerde arbeid bepaalt het leef- en consumptiepatroon van alle maatschappelijke groeperingen. Kostbare infrastructuur worden ingericht en afgestemd op het leef- en consumptiepatroon van de gesalarieerden. In de „société salariale” ontstaat een min of meer geordende gelaagdheid van sociaal-economische groeperingen, waarbij hogere lagen in hun consumptiepatroon het voorbeeld geven aan de daaronder liggende lagen.

In de bourgeoisimaatschappij onderscheidde het consumptiepatroon van de elite zich scherp van het op een minimum liggend verbruik van de massa. Voor de salariale maatschappij geldt dat welvaart voor brede lagen der bevolking leidt tot een breed geschakeerd patroon van massaconsumptie. De groei van de massaconsumptie was tegelijkertijd resultaat en voorwaarde voor de voortgezette economische groei die ons de „société salariale” bracht. In de visie van de schrijvers is de massaconsumptie onder invloed van de technische ontwikkeling bezig een valkuil te worden voor de ontwikkelde landen. De nieuwe geïndustrialiseerde landen kunnen, goedkoper dan West-Europa, massaproductie verzorgen. Zij leveren goedkoper dan de Europese industrie de consumptiemiddelen die door de massaproductie kunnen worden geleverd. Zolang wij in Europa tevreden zijn met de producten der massafabricage zullen wij

ons geld besteden aan producten die anderen goedkoper dan wij kunnen produceren. Dit betekent weer dat een weg uit de crisis zou kunnen worden gevormd door een transformatie van ons consumptiepatroon. De voorwaarde voor een vernieuwing van de Europese industrie door een optimaal gebruik van de nieuwste technieken is gelegen in de produktie van hoogwaardige industriële producten, waarvan de afzet zal worden gestimuleerd door het uitvinden van nieuw gebruik. Vandaar: investeren in de consumptie als manier om op basis van een in principe sociaal-cultureel bepaalde ontwikkeling van de consumptie de industrie een nieuwe impuls en een nieuwe kans te geven.

Zo gezien kan men de industrie niet redde door loonsverlaging. De relatie ligt andersom. Niet de lage lonen moeten concurrentiekracht leveren. Het kennisniveau en de bekwaamheid van onze werknemers rechtvaardigen hoge beloningen. Het gaat erom producten te ontwikkelen en af te zetten waarin die kennis en de bekwaamheid en ervaring van Europese arbeidskrachten worden gebruikt. Door een verlaging van de lonen, die neerkomt op een poging weer te concurreren met de nieuw ontwikkelde landen, zal men de industrie niet weer concurrerend maken: bij lage lonen behoort een lage produktiviteit en een weinig „sophisticated” produktie. Bij hoge lonen behoort een zekere kwaliteit van de arbeid en dus kwaliteit van het produkt. Iedere onderneming staat zodoende voor „l'impératif de valorisation”.

Het tijdperk van de massaconsumptie was, zo gezien, de prehistorie van de industriële beschaving. Voor de ontwikkelde landen is de tijd gekomen om dat stadium te verlaten. Een algemene verlaging van het levenspeil zou een dergelijke ontwikkeling verhinderen en daarmee het de ontwikkelde landen onmogelijk maken de valkuil der massaconsumptie te verlaten.

Deze redenering staat uiteraard haaks op die welke er de nadruk op legt dat arbeidsintensieve activiteiten van velerlei aard, zoals die thans in de informele economie welig tieren, door een hoog loonpeil uit de officiële economie worden verdreven. Zou men moeten kiezen tussen de twee benaderingen? Ik denk van niet. Het lijkt mij uitgesloten om met het oog op de werkgelegenheid een lage-looneconomie naast een op hoge lonen gebaseerde economie te laten functioneren. Slechts door een vorm van loonsubsidie zijn de activiteiten, die thans een onderkomen hebben gezocht in het informele circuit, terug te lokken in de officiële economie.

1) Michel Aglietta en Anton Brender, *Les métamorphoses de la société salariale*, Parijs, 1984.